

ПЪТЯТ КЪМ СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

Симеон Султанов, „Насаме със Светослав Минков“. Изд. „Български писател“, София, 1972 г.

Симеон Султанов — авторът на „Йовков и неговият свят“, книга достатъчно известна в двете си издания и на най-широката публика, и на тесните специалисти, бе спрял вниманието си отдавна¹ върху Светослав Минков. В резултат — появи се книгата „Насаме със Светослав Минков“. Предостатъчен брой рецензенти изразиха вече изненадата си от това внезапно променяне на интереса на критика не само върху писател от друга генерация, но и от избора му на сатирик след книгата за най-топлия и нежен български хуманист. Но колкото и учудващ — фактът е пред нас и той потвърждава както разностранните интереси на критика, така и неговото трайно насочено към големите ни хуманисти, внимание.

„Насаме със Светослав Минков“ е книга, която не дава със заглавието си точна представа за богатството, характера и формата на материала, който поднася. Заглавието предполага спомени, есеистични размишления или може би дневник. Вместо това срещаме книга, съставена от елементи на различни жанрове и стилове. С книгата за Йовков Султанов доказва силната си способност да прониква в света на автора посредством неговия собствен стил и похвати. Сега в новата книга характерни черти на Светослав Минковия стил — неговата особена нетрадиционна образност, неговият рационализъм, ирония, дори публицистичност са оръжия и на изследователя му: своеобразието на писателя е наложило своеобразие на формите и на труда за него.

Книгата на Султанов, неопределена дори в издателския блок, остава в съзнанието с оригиналната си форма, с чудесно изведената и издържана навсякъде

обща тоналност на отношението към Минков. Есеистични фрагменти, мемоари, критически ескизи се редуват с прецизни научно-критически анализи, за да се реставрира в резултат фигурата и литературната стойност на един писател, когото българската традиция в много отношения не побира във вековната си установеност. Разнородната мозайка от жанрове и форми е обаче великолепно центрирана от авторското отношение към Минков — навсякъде постоянно и почтително.

Султанов не владее оръжията на студения анализатор, безпристрастността за него не означава нито научна добросъвестност, нито гаранция за точност и далновидност. И в книгата си за Йовков, и в работата си за Минков (или по-точно чрез тях) той защитава идеята, че проникването в света на художника за него е възможно само посредством и редом с проникването в света на човека и на времето му. Той разглежда литературната творба многостранно, за него е важно нейното естетическо битие, толкова колкото и нейната предистория. За случай като Светослав Минков такъв подход не е въпрос на избор, а на необходимост; това е като че ли единственият път да бъде обяснен приемливо духът на необичайните Светослав Минкови разкази и пътеписи. Тяхната предистория е всъщност техният корен, подхранил и подкрепящ екзотичността и екстравагантността им. Към тази предистория Симеон Султанов се е стремил настойчиво; той я търси в свидетелствата на епохата и на съвременниците, в личните спомени на автора и в черновите на ръкописите му. Тук именно най-често жанровите фрагменти се смесват — мемоарът и документът се превръщат в основа на заключенията и на анализа.

Проучил многостранно историята на творбата — нейния замисъл, социални и естетически основания, проследил промените в този замисъл, авторът се спира по-нататък на нейното естетическо битие. Така са разгледани по-важните разкази на писателя още от „Сините хри-

¹ Виж и Сим. Султанов, „Сатирици“, Изд. „Български писател“, София, 1964 г.

зантеми", през „Къщата при последния фенер" и „Разкази в таралежова кожа", та до „Паноптикум Лайхенвалд" и късните творби, за да се сумира като цяло (а не в конкретността и последователността им) значимото и характерното за Минков. В книгата си Султанов се занимава с извънредно важни проблеми на анализа: герой и природа в творбите на Минков, самобитност и традиционност на протескното изображение, взаимовръзка между герои и повествовател и т. н., но в съответствие с афористично-образния си стил той не прави дисекции и не събира резултати, за да изведе решенията си. Ето как заключава наблюденията си например за взаимоотношението герой — автор в прозата на Минков: „И така, между своите герои Светослав Минков е като Гъливер между лилипутите, но с тази разлика, че не е бил никога техен пленник. В иронията на писателя ние откриваме един висок политически и нравствен критерий. Ярък хуманист, той мразеше насилието в живота. Ала в изкуството го предпочиташе: нали гротеската и деформацията са насилие. Той предпочиташе единствено това насилие. Деформираше света, за да върне на човечеството законните му форми".

По този път, с този стил, картинно и афористично са решени повечето от основните проблеми в творческото наследство на Минков. Султанов отделя специално място за анализ на стила му не само като постигнат резултат, а като процес на търсене и отричане, на експерименти и съмнения. Той е показал убедително и категорично тоя процес, в който се съчетават много и сложни обстоятелства от естетическо и психологическо естество. Блестящият стилист Минков — майсторът на изисканата, точно премерена фраза — е интерпретиран от критик, който не само умее да цени формата, но и знае да я постига. И това е качество на цялата книга. Прецизност по отношение на факта и съждението, артистичност и лекота в поднасянето им, емоционалност на изложението им — това са отличителните белези, които откриваме след „Йовков и неговият свят" и в „Насаме със Светослав Минков".

Привличането на разностранен жанров материал, овладяването и използването му са довели автора до избора на една фрагментарна композиция на книгата. Фрагментарността има недостатъка да не е изчерпателна, но когато емоционалността е нейна плът, изчерпателното изложение става излишно. След като това е една стара истина за белетристиката, Симеон Султанов прави усилия да го

докаже и за критиката. Неговата книга за Йовков също не изчерпваше проблемите, които поставя. Но независимо от това макар и не с последователността и едностранността на изследователя Султанов и сега решава убедително и твърдо избраните тези. Неговият емоционален стил се оказва по-изчерпателен от строго научния език на много монографисти. Артистичната мозайка от лични спомени, авторски признания, свидетелства на съвременници и документи при Султанов съвсем не лишава анализа от дълбочина и не го отклонява от целите му. Критикът организира материала си най-напред по хронологията на създаването на творбите и след това по вътрешната взаимообусловеност на поставяните проблеми. Във варианта, който Султанов предлага, тази вътрешна взаимообусловеност не е неуязвима. Главата за ранния Минков предшествува частта, озаглавена „Една идея: европеизъм", след като точно тази идея е причината и обяснението за характерностите на младия Минков. Така и общата характеристика на художествения свят на писателя предшествува анализа на тоя свят, след като би могла да бъде негово естествено обобщение. Тези логически размествания нарушават формалната стройност на книгата, но те не влияят на смисъла и дълбочината на анализа.

Симеон Султанов пристъпва към Светослав Минков с предпоставеността за неговата необичайна в българската литературна традиция оригиналност и доказва разгърнато и последователно тази оригиналност, за да синтезира накрая представата за един колкото оригинален, толкова и свързан с определени страни на националната традиция автор. И тук може би е реализирана една от най-важните задачи на книгата — да покаже Минков в руслото на националната традиция, да изясни неговата връзка със сатиричните превъплъщения на наследството, като защити мисълта за националната определеност на творбите му. Защото прекалено много са вече критиците, които подчертават и изтъкват оригиналността на Минков като резултат на опита му да всели иноземни сюжети и иноземни теми в литературата ни. Екстравагантно присъствие, екзотично цвете и т. н., достатъчно красноречиви и категорично-образни определения етикетират творческото наследство на Минков; Султанов не се заема да ги опровергава, но заедно с това той упорито е търсил основанията да включи феномена Минков в националния литературен процес. Великолепно написаните глави „Страници от една ненаписана история"

и „Неговият смях“ (в които практически е направена тази реабилитация) са може би не само същностното на книгата, но и най-дръзко прозорливото в нея.

С избрания подход на мозаечно смесване на документалното и аналитичното Симеон Султанов всъщност реставрира за читателското съзнание взаимоотношаваността на две цялости — човешката и творческата. Човекът Минков и епизодите от неговия живот са една основа и обяснение за твореца Минков и неговото дело. Критикът, разбира се, съвсем не защитава идеята, че единственото или най-пълното проникване в творческия свят на писателя може да се постигне по този път. Но доверил се на своя избор, той убедително доказва неговите предимства — така естетическото и социалното се разглеждат във връзката помежду им, така първооснова и реализация намират своето обяснение.

Симеон Султанов търси образната фраза, раздвиженото, изпълнено с аналогии изложение. Той е избягвал терми-

ните заради тяхната студенина и малка контактност — публицистично-есеистичният стил е плът на книгата му. Той е писал книга, пълна със сериозни проблеми, без да смята, че те са достойни само за ушите на специалистите. Неговият подход осигурява достъпност, но никъде не свежда научната истина до сурогата на популярното знание. Критикът непрекъснато държи сметка за присъствието на аудиторията — той анализира разказвайки, доказва — разговаряйки.

Султанов разглежда човека и творческия му свят в процеса на развитието; той се интересува от писателя не в неговата статичност на вече постигната литературна величина, а в процеса на постигането на тази величина. След като представя аргументирано сатирика Минков с книгите му от тридесетте години, които вече доста релефно очертават творческия му профил, Султанов в стила на образния си език прави едно изключително важно заключение: „Пътят от света на призраците до света на сати-

рата се оказа дълъг: по същество това беше път от антиреализъм към реализъм". Определил така генералната посока в развитието на белетриста въпреки уникалното своеобразие на този път, критикът разкрива по-нататък изключително вещо характерностите на писателя — ролята на фантазното при реализацията на сюжетите, отсъствието на традиционните битови елементи, отсъствието на природата, начина на изпращане на образите, ролята на предметите и вещите за образната характеристика, основните теми и тяхното своеобразие. Обстойно и задълбочено Султанов се спира на характера на сатиричното изображение у Минков и разкрива важни страни от психологията на неговия творчески процес. За читателя, познаващ досега написаната критическа литература, не е трудно да прецени, че повечето от така очертаните проблеми са вече разглеждани. Но заслугата на Симеон Султанов не е в очакваната след такава констатация нова трактовка на познатите проблеми. Макар че това безусловно той е постигнал в оригиналното осмисляне и центриране на материала си и във формата на неговото поднасяне. Заслугата на Султанов е, че създава за пръв път една цялостна и приемлива литературна представа за Минков и неговото творчество, че координира великолепно в европейските влияния и националната традиция авторовата самобитност, че набелязва, без да предрешава, основните насоки на бъдещите изследвания върху писателя, че акцентува за пръв път върху обстоятелства от психологията на творческия му процес. Заслугата на Султанов е, че не интуитивно, а напълно аргументирано и строго посочва смисъла и съдържанието на гротескния свят на писателя — дълбокия, тъжно-горчив, но непримирим и активен хуманизъм.

Сатиричното — тази непривична дреха за хуманизма, крие често повече милост и съпричастна болка, отколкото пластичното повествование, но тази известна истина няма цена, докато не се намери критикът, изследователят или ценителят, който да разкрие не само подозрения, а основания за това. Смятам, че най-пълно и най-прецизно тези основания са разкрити в книгата на Султанов; чрез нея е намерен истинският път към един оригинален и своеобразен писател.

Здравко Чолаков

С ПАТОСА НА ЕДНА ТРАДИЦИЯ

Слав Хр. Караславов, „Залезът на Иванко“. Изд. НСОФ, София, 1972 г.

Такива ярки достижения на съвременната ни белетристика като романите „Легенда за Сибин“ и „Антихрист“ на Емилиан Станев, „Цената на златото“ на Генчо Стоев, „Случаят Джем“ на Вера Мутафчиева наложиха една перспективна за историческия тип художествено повествование тенденция-отказ от педантично реставраторското отношение към съответната историческа епоха в името на една по-голяма свобода на алюзиите с проблемите на съвременността. Всъщност този алегоричен пласт на съдържанието все по-често отстъпва място на пряка заангажираност с кардинални въпроси на духа — в този смисъл примерът с „Антихрист“ е особено подходящ. Имаме всички основания да кажем, че най-после с това произведение литературата ни завоюва вече съвременен философски роман, в който с такава дълбочина и откровеност, с антидогматичен патос се анализират проблеми, свързани както с класическото „фаустовско“ начало у човека, с изначалната търсаческа способност на духа, така също и с проблеми на неговите най-съвременни проявления. Ясно е, че този тип историческа белетристика носи един наистина философски патос за нашата проза изобщо, една постоянна заангажираност с проблеми от сферата на общочовешкото.

В същото време редом с тази тенденция наблюдаваме и любопитно обновление на една класическа традиция, характерна за историческата ни проза. Тя идва още от крупните исторически платна на Вазова, в които е налице панорамно изображение на съответното историческо време, умение да се проникне в социално-политическия механизъм на епохата.

Именно в руслото на една такава „изпитана“ традиция в нашата проза, дала блестящи завоевания в художествено-историческия жанр, са и романите на Слав Хр. Караславов. Твърде интересен за мен беше преходът на този оригинален поет към романа. Може би предраз-